

ԳՐԱԿԱՆ

ԵՒ

ԻՄԱՍՏՍԱԻՐԱԿԱՆ

ՇԱՐԺՈՒՄ

Տ Ե Տ Ր Ե .

ԿՐՕՆԱԿԱՆ ԽՕՍՔԵՐ

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԱԿԱՆ ԽՆԴՐՈՑՆ ԱՌԹԻՒ

Իննեւտասներորդ դարու վերջին քառորդին մէջ ալ տակաւին, Կրօնական խնդիրներ կը յուզուին եւ Կրօնական կոիւններ կը կատարուին: Շաղօնկոտան եւ Նարօլէօն առաջին, դարուս սկիզբն, ի ձայն տաւղի եւ ի ձայն թմբուկի Հալածեցին Դիցունի Բանն (la déesse Raison), որ՝ շնորհիւ Պաանտական մեծ Յեղափոխութեան՝ ութեւտասներորդ դարուն վերջերն սկսած էր տիրել: Եւրոպական ընկերութեան: Բարիկէն՝ Հռոմն անցաւ վերատին մտաւոր թագաւորութեան մականն, եւ Բանավարական խնամատիրութեան զարթուցիչ ու զօրացուցիչ քննաքանութեան յաջորդեց Կրօնական խնամատիրութեան թմբեցուցիչ ալեւելան: Անյիշատակ թողունք այժմ այն Կրօնական դէպքերն ու դէմքերն, որք կատարուեցան ու յայտնուեցան դարուս առաջին կիսոյն մէջ. մեզ մօտադոյն ամաց

մէջ ալ կրօնն ու կրօններն⁽¹⁾ ոչ նուազ զբաղեցուցին մտքերն եւ մարդկային ընկերութիւնն: Նիկիոյ եւ Քաղկեդոնի ժողովներն՝ Հռովմէական եկեղեցւոյ մահկանացու գլխոյն անսխալութեան եւ աստուածութեան զաւանանքն նուիրագործելու համար գումարուած Տիեզերական ժողովին մէջ՝ կերպիւ իւրիք նորոգութեան: Գերմանիոյ մէջ՝ դարեր յետոյ լութերէն՝ Հին Հռովմէականաց ու Նոր Հռովմէականաց վայրագ ընդհարումներն երկար ժամանակ վրդովեցին հանրային խաղաղութիւնն, — երբ Տընտեսագիտականք եւ Ընկերավարականք սուր սլաքներ միմեանց դէմ կ'արձակէին յանուն ընկերային բարօրութեան: Ֆռանսայի մէջ, Երեսփոխանական ժողովն ու Ծերակոյտն՝ Եկեղեցական ժողովի մը կերպարանքն զգեցան. ժիւլ Ֆէռուի հերետիկոսապետ եւ ժիւլ Սիմօն հայրապետ հռչակուեցան, — մինչ Գիտութեանց կաճառն եւ Դրակոն իմաստասիրութեան հասնդեսն անշուկ եւ անվրդով կը շարունակէին իրենց արդիւնաւէտ աշխատութիւններն՝ օրինակ տալով դործնականապէս կրօնական անտարբերութեան: Բողոքական Անգլիան եւ Հռովմէադաւան իրլանտան՝ զիրար Ուվկէանոսին խորն ընկղւզանել կը սպառնան: Ամերիկայի մէջ, ամենազգի բարոյական ու նիւթական բարեաց հեա՝ ամեն օր կը ծնանին նորանոր աղանգներ աւ կը հիմնուին նորանոր եկեղեցիներ, շնորհիւ Նորաշխարհայնոց նախագործական ոգւոյն եւ տալիեղբոնացական դրութեան: Միթէ՞ չայոց ազգին մէջ, սոյն գերազանցօրէն կրօնական ազգին մէջ, կրօնքն աւարտած պիտ'ըլ-

(1) Ֆռանսագէտ ընթերցողք կը յիշեն Վերքոտ Իւկօի գործն այս անուամբ (Religions et Religion).

լար իր գործն եւ այլ եւս չը պիտի յուզուէին կրօնական խնդիրներ :

* * *

Սակայն, զարմանալի՛ բան, Հայ ազգին մէջ է որ կրօնական վիճարանութիւնք աշխարհական հանգամանք ունին ամենէն աւելի. « Հաւատալեաց կամ եկեղեցական արարողութեանց » վրայ չէ վիճարանութիւնն Հայ ազգին մէջ, — որպէս Ընդհանուր ժողովոյ վերջընթեր նիստին մէջ ըսաւ բարձրաստիճան ու բարձրարժան եկեղեցական մը, Մատթէոս Եպիսկոպոս Իզմիրլեան :

Այս անգամ ալ կրօնական վիճարանութեան ուսուրկայն՝ առ Հայս՝ ազգային-կրօնական իշխանութեան իրաւասութիւնքն են. եւ կը կատարուի վիճարանութիւնն Ազգային Երեսփոխանական ժողովին մէջ, ոյր « խնդիրն է գերազանցապէս Կաթողիկոսական խնդիրն » : Այդ կրօնական խնդիրն իր յարմարագոյն ու բուն տնուամբ մկրտուեցաւ Ընդհանուր ժողովին մէջ Քնար Հայկականի սրբազան հեղինակին կողմէն, — որ՝ եւրոպական եւ աշխարհային բնոյթ եւ երեւոյթ ունենալով հանդերձ՝ ստէպ զմայլելի կերպիւ կը խօսի հայկական եւ երկնային իրաց ալ վրայ :

Բայց որքան ալ հմտութեամբ ու պերճախօսութեամբ Հայ եկեղեցականք ճառեն ազգային-կրօնական նիւթոց վրայ, պիտի համարձակինք ըսել թէ ո՛չ ոք ի նոցանէ, եւ ո՛չ այլ ոք հանուր Հայ ազգին մէջ, այնքան լաւ ըմբռնած է եւ այնքան լաւ կը բացատրէ Հայութեան ոգին ու հանգամանքն, որքան Պատմութեան զասատու Պարոն Մարկոս Աղաբէկեան, նախկին հրատարակիչ Կոռնկ եւ Ծիլն

Աւարայրի հանդիսից եւ հեղինակ հակիրճ այլ ամենակարեւոր երկասիրութեան մը՝ Թուղթ Հայոց պատմութեան վրայ մակագրեալ։ Կաթողիկոսական խնդրոյն վրայ՝ Ազգային ժողովոյն մէջ յարուցուած վիճաբանութեան ժամանակ, Վանայ երեսփոխանն անգամ մ'ալ բացատրեց ⁽¹⁾ ոգեւորեալ ու խոհական լեզուաւ մը, — որ ամենախորին տալաւորութիւնն բրած է բոլոր երեսփոխանաց եւ ունկնդրաց վրայ, — թէ ինչպէ՞ս Քրիստոնէութիւնն ազգային կրօն մ'եղած է Հայոց մէջ, « նախ տեղական, ապա ընկերական եւ ի վերջոյ ազգային հանգամանք մը ստանալով »։ Հայաստանեայց եկեղեցին կը բովանդակէ Հայոց աղբութիւնն. եւ Հայ ազգին Գլուխն է միանգամայն Հայ եկեղեցւոյ Գլուխն, որ ընդհանուր ազգէն կ'ընտրուի եւ ազգին առջեւ կը խոնարհի ժողովուրդէն անջատ մարմին մը չը կազմելով երբեք՝ որպէս Պապական կամ Յունական եկեղեցեաց մէջ, ու չը յաւակնելով « հոգիներու փեսնեան » ըլլալ այդ եկեղեցեաց կղերին պէս։ Հայ ազգին այս եղական հանգամանքն, որ իր առաւելեական տկարութեան մէջ հրաշալի կերպիւ հզօր ժողովուրդ մը կը կացուցանէ զայն, եւ քաղաքակիրթ ազգաց բազմաց վրայ բարոյական առաւելութիւն մը կուտայ նմա, անտես կ'առնուի տգիտաբար կամ չարամտաբար. Այս սխալանաց կամ այս յանցանաց հետեւանքն անհամեմատ կերպիւ աղիտաբեր է Հայութեան համար։ Պէտք է որ գնահա-

(1) Զերմ ուրախակցութեան արժան է Մասիս օրամերձն, որ որոշած է չը խնայել բնաւ չանք Ազգային ժողովոյ նիստերն իբր ի հայեւոյզ պատկերացնելու համար, անձնիւր ատենաբանի բանից էական մատուցն արձանագրելով ըստ կարի հաւատարմաբար։

տենք մեր առաւելութիւնն, եւ պէտք է որ պահ-
պանենք ու մանաւանդ աճեցնենք մեր բարոյական
զօրութիւնն. ի՞նչ, միթէ բացադանչութիւն է ը-
սելն՝ թէ մեք կրօնական ժողովուրդ մ'ենք. թէ
մեր խաչն երկիւղ կ'ազդէ սուրին. թէ մեր եկե-
ղեցւոյն արժանաւոր պաշտօնեայն ինքնակալաց
պատկառանք կը ներշնչէ, քաղաքագիտական դա-
ւերն ի դերեւ կը հանէ իրաչին զօրութեամբն, այո՛.
Իրաչին, որ փրկութեան լաստն եղած է Հայու-
թեան համար. Իրաչին, որ հաւասարապէս կը
փայլի մեր կրօնական տօներուն մէջ եւ մեր կրթա-
կան տօներուն մէջ: Հայ ազգին աղաղակն՝ երկու
հազարի մօտ տարիներէ հետէ՝ հանապազ այն
պարզ խօսքն եղած է, զոր Հայ մտնուէն ընտելա-
րանին մէջ մտնելով, Ա. յրեւարանին սկիզբն՝ յանուն
Հօր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն Սրբոյ՝ կը կարդայ.
« Խաչ, օգնեա՛ ինձ: »

Տարաբախտաբար, ամենատարաբախտաբար, այո՛,
նախանձախնդիր չենք երեւիր ըստ փափաքելոյն
պահպանել մեր ազգային սեփական հանգամանքն,
որ՝ բացադանչութեան թշնամի Պատմութեանն իսկ
վկայութեամբ՝ ըզմեզ պահպանեց յայսօր աշխար-
հաց ու պետութեանց յեղափոխութեանց մէջէն:
Յաւ ի սիրտ կը հաստատենք անգամ մ'ալ թէ Կղերն,
Հայ ազգին այս բարոյական զօրութիւնն, օր ըստ օրէ
կը տկարանայ բարոյապէս, եթէ յաւէտ կամե՞նուող
կը դարգանայ մտաւորապէս: Հազուադիւտ բացա-
ռութիւններէ զտա, ո՛չ հազուադիւտ վրայ եւ ո՛չ
հոգիին մէջ Հայ կղերին՝ կը փայլին ու կը բնակին
հանգամանքն ու շնորհքն ազգային: Ի՞նչ կրնանք
աւնկալել եկեղեցականներէ, որք հայելիին առջեւ

եւ վարագոյրին ետեւ կ'անցունեն երկար ժամեր եւ ճշմարիտ Տօն ժուաններ են սքեմին ներքեւ . ի՞նչ կրնանք ակնկալել եկեղեցականներէ , որք մտերմական տեսակցութեանց մէջ անկրօն եւ անտարբեր կը յայտնուին լիովին . ի՞նչ կրնանք ակընկալել եկեղեցականներէ , որք ազգօգուտ հաստատութիւններ հիմնարկելու պատրուակաւ եւ իրօք առօճիկն պարտքեր մաքրելու նպատակաւ՝ կը ձեռնարկեն ազգային հանգանակութեանց . ի՞նչ կրնանք ակնկալել եկեղեցականներէ , որք լուսակարօտ դաւառաց առաջնորդութենէն նախընտիր կը համարին մայրաքաղաքաց լուսառատ եւ հացաշատ թաղերու քարոզչութիւնն . ի՞նչ կրնանք ակնկալել եկեղեցականներէ , որք Չեմկէյի միսին համար , եւ ո՛չ ազգին ու կրօնքին համար , յանձն կ'առնուն Հայաստանեայց եկեղեցւոյ պաշտօնէութիւնն . Ազգային հանգամանաց անգիտօղ կամ անտեսօղ , թերուս ու թերեհաւսող , արծաթասէր ու հեշտասէր եկեղեցականներէ ի՞նչ կրնայ Հայութիւնն ակնկալել , եղբ՛ւրք իմ : Հայութիւնն ի՞նչ կրնայ ակնկալել եկեղեցականներէ , որք առհասարակ՝ Յաւիտենականին եւ Հայ ազգին առջեւ ուխտած չեն զոհել զանձինս , անվթար պահելու համար ազատութիւնն Հնչ եկեղեցւոյն : — Երեսօրօխանական ժողովոյն մէջ ըսուեցաւ թէ՛ ճարտար ու հայրենասէր կաթողիկոս մը պիտի կրնար , ընդհանուր ողջն իր ետեւ ունենալով մահաւանդ , գամ քան ըզգամ Ռուսաց պետութեան շնորհէջ տալ Հայ եկեղեցւոյն բոլոր այն իրաւունքներն , որք Հայութեան թրմորութեան կամ թմբկեցուման ժամանակներուն մէջ արիաբար կապտուած էին ի նմանէ՝ քրիստոնէապանծ

Պետութեան մը կողմէն: Կը հաւանիմ թէ էջմիածնայ Հայրապետի մ'անձնական կարօղութիւնն նպաստէ կաթողիկոսական խնդրոյն լուծման. Սակայն, կ'աղաչեմ, հաճեցէք ինձ պատասխանել թէ այդ քաղաքագէտ եւ ազգասէր կաթողիկոսն՝ էջմիածնայ մէջ՝ վանական եւ օգնական զով իր շուրջ պիտ' ունենայ. — Շահնազարեաններ... Ո՛հ, խոստովանինք, եղբարք իմ, թէ ազգային բարեկարգութեան եւ ազգային իրաւանց վերահաստատութեան նկատմամբ Հայոց կաթողիկոսի մը կամ Պատրիարքի մը Զանգերն հանապազ Հայ եկեղեցականաց կողմէն կը չէզոքացունին ուղղակի կամ անուղղակի կերպիւ, ապիկարութեան կամ անբարոյականութեան պատճառաւ: Եթէ կը զրպարտեմ, եթէ կը խեղաթիւրեմ ճշմարտութիւնն, Հայ կղերն համարձակ թող զիս հերքէ: Այլ Հայ կղերին անձնիւր անդամն նախ իր խղճին վրայ դնէ թող իր ձեռքն եւ ինձ թող ըսէ թէ՝ զգացած է ինչ որ Ղեւոնդ երէց եւ իր ընկերք պիտի զգային կարդալով Եղիշի մէջ հետադայ խօսքերն. « Թէպէտ եւ ի վերին երեսս կեղծաւորէր, այլ ի ներքոյ խորհուրդք չարագոյն ցուցանէին. Առաջին, զազատարիւն եկեղեցւոյ արկաներ ի ծառայութիւն:» Քանի՞ անգամք Հայ կղերին կը զգան թէ ինչ արժէք, ինչ կշիռ ունի սոյն հատուածին վերջին պարբերութիւնն որ կը սկսի բառովը՝ Առաջին: Բայց ինչ կ'ըսեմ. Հայ կղերին մէկ քառորդն իսկ գէթ անգամ մը կարդացած է ծայրէ ծայր Եղիշէն. Եղիշէն, որ պարտէր անբաժան ըլլալ Աւետարանէն, որպէս քրիստոնէութիւնն անբաժան է Հայութենէն:

Կարողիկսական խնդրոյն առթիւ կրօնական խօս-
ֆերուս մէջ տակաւին չարտասանեցի այն Սեւ տեւո-
րակին անունն, որ Սպիտակ կայսրութեան քաղա-
քագիտական հրաշակերտաց մին է: Խորէն եպիսկո-
պոս Նար-Պէյ՝ Ազգային երեսփոխանական ժողո-
վոյն մէջ գոչած է. «Չը սոսկանք Պալաթենիաէն:»
Ես, անկեղծօրէն, կը սոսկամ Պալաթենիաէն, որ-
պէս կը սոսկամ Զոռնաիա Քառէդաէն: Այս սեւ
կառքն յաքսոր կը վարէ Ռուս ուսանողն՝ որ ազատ
կը խորհի. եւ այդ սեւ տետրակն ի վիհն կորստեան
պիտի վարէ Հայ ազգութիւնն՝ արկանելով ի ծա-
ռայութիւն Հայաստանեայց եկեղեցւոյ ազատութիւնն:
Ո՛հ, սոսկալով կը սոսկամ ես Պալաթենիաէն. եւ
եւ, Հասգիւղի երեսփոխան՝ որ դատախօսութեանց
պատճառաւ չը կրցայ ներկայ գտնուիլ Ազգային
ժողովոյ վերջին նիստերուն, հրատարակութեանս
երեք հարիւր ձայներով կը ձայնակցիմ այն պատ-
ուարժան պաշտօնակցացս, որք հանդիսաւորապէս
մերժեցին եւ բարոյապէս այրեցին Պալաթենիան.
որք որոշեցին, որք ուխտեցին թաղուիլ քան թա-
ղել Պալաթենիաի բարեփոխման խնդիրն: Ի՛նչ քաղցր
է վերձանել եղիշէն. քանի՛ քաղցր է յիշատակել
Ղեւոնդ երէցն. Հայ երէցն իր Հայ եղբարց կը քա-
րողէր նմանօրինակ ծանօթ պարագային մէջ. «Մեր
յոյսն մեզ կրկին երեւի. եթէ մեռանիմք՝ կեանք,
եւ եթէ մեռուցանեմք՝ մեզ նոյն կեանք առաջի
կան:» Սակայն իննեւտասներորդ դարու Հայուն
անկ չէ՝ մեռանիլ. պարտի նա մեռուցանել — Պա-
լաթենիան:

Այլ գուցէ տարապայման եռանդ կը յայտնեմ,
գուցէ տարապայման բանաստեղծական լեզու կը

գործածեմ. գուցէ Ռուս կառավարութիւնն ամենեւին չը դժկամակի բարեփոխել Պալատենիան, զի սոյն կանոնադրութիւնն, որպէս ամենաճարտար եւ հաշտարար բանախօսութեան մը մէջ գիտօղութիւն ըրաւ Ատանաի երեսփոխան Պարոն Մինաս Չերազ, կը պարունակէ յօդուածներ, « որք նոյն իսկ Ռուսիոյ ընդհանուր օրինաց հետ չեն համաձայնիր. այսպէս են եկեղեցական ստացուածոց, եւ Սինոդին հոգեւոր ընդարձակ իշխանութեան վերաբերեալ քանի մը տրամադրութիւնք: »

* * *

Հրատարակութեանս երեք հարիւր ձայներով Պալատենիաի բարեփոխումն ստիպօղաբար խնդրելու համար իմ պատուական երեսփոխան եղբայրներուս ձայնակցելով հանդերձ, միւս կողմէն ստիպօղաբար կը խնդրեմ Ազգային վարչութենէն կրթական կանոնադիր մը պատրաստել ապա. կանոնադիր մը, որ հիմ ունենայ ազգային-կրօնական դաստիարակութիւնն, եւ ոյր գործադրութեանն հսկէ ո՛չ անուանական կրթական խորհուրդ մը, ո՛չ կրթական խորհուրդ մը որ իր տրամադրութեան ներքեւ գրիչ մ'ու կաղամար մը եւ առ առաւելն — անկանոն կերպիւ վճարեալ — քարտուղար մ'ունենայ, այլ կրթական խորհուրդ մը՝ որ իր տրամադրութեան ներքեւ ունենայ... Հայ մեծատանց ոմանց կողմէն տարուան մը մէջ լիտի կանանց տրուած գումարին գոնէ՛ կէսն: Նոյնքան ստիպօղական է նոր քահանայից պատրաստութեան եւ արդի քահանայից դաստիարակութեան համար կրթարաններ հաստատել, հաստատել ժողովրդեան դաստիարակութեան համար ալ կիրականօրեայ դասարաններ ու մատե-

նադարաններ: Ստիպողական է նաեւ հիմնել պարբերական հրատարակութիւն մը, որ ծաւալի ամեն ուր որ Հայ կայ — եւ ճիշդելից կայ եւ այլ արանդաւորներ կան — . պարբերական հրատարակութիւն մը, ուր համայնից հասկանալի եւ ակործելի եղանակաւ ընդարձակօրէն ու ձեռնհասօրէն ճառուի աշխարհականաց եւ եկեղեցականաց կողմէն — որք զստ մարմին չեն — ազգային լեզուի, ազգային կրօնի, ազգային-եկեղեցական պատմութեան պատկան նիւթոց վրայ: Կաթողիկոսական խնդիրն որքան մեծ է, նոյնքան մեծ է կրթական խնդիրն ալ: Այդ երկու մեծագոյն խնդիրք միմեանց հետ անձկագոյն յարաբերութիւն ունին քան չերեւիր: — Եւ Տնտեսական խնդիրն, ամենէն առաւել տալիս առնուած այն ամենամեծ խնդիրն, անձկագոյն յարաբերութիւն ունի կրօնական խնդրոյն հետ քան չը թուիր: Առանձին յօդուածոց նիւթ պիտ'ընենք կրօնական, կրթական ու տնտեսական խնդիրներն:

* * *

Ընթեռնելով այս կրօնական խօսքերն, ոմանք անշուշտ դիտողութիւն պիտ'ընեն. « Սատանան ճգնաւոր եղած է: » Աւելորդ չեմ համարիր ուրեմն ի վերջ հատուածոյս բացատրութիւն մը տալ, կամ մանաւանդ միանգամ ընդ միշտ խոստովանութիւն մ'ընել հրապարակաւ, քանի մը տարիներ յառաջ մասնաւոր գրոյ մը մէջ սոյն խոստովանութիւնն ընելէ յետոյ նիւթասպաշտ Հայ դրագէտի մը՝ որ մեղմիւ կը կշտամբէր զիս քանի մ'իմաստասիրական հակասութեանցս համար: Իմ հակասութիւնքս կամաւոր (բառին յարաբերական իմաստով) են. իմաս-

տասիրութիւն եւ բանաստեղծութիւն, նիւթա-
պաշտութիւն եւ հոգեպաշտութիւն, ազգասիրու-
թիւն եւ մարդասիրութիւն, դասականութիւն եւ
վիպականութիւն, հին աշխարհ եւ նոր աշխարհ,
առանձնութիւն եւ ընկերութիւն, տեսլականու-
թիւն եւ իրականութիւն՝ ինձ համար հաւասար
հրապոյր ունին։ Զիս կամ յիս բազմապատիկ էակ
մը կը զգամ. անձիւրն այն էակաց՝ որք կը կազմեն
խմորօրինակ անձնաւորութիւնս՝ իր յատուկ ոճով,
դաւանանքով, ճաշակով, ի մի բառ՝ իր յատուկ
հանգամանօք կը յայտնուի գրութեանցս մէջ որք,
մերթ դրական ու մերթ աստուածաչնչական, մերթ
ողբական ու մերթ երգիծական, մերթ հայրենա-
սիրական ու մերթ մարդասիրական, մերթ կրօնա-
կան ու մերթ ազատաստիակտն, մերթ սլաշպանօ-
ղական ու մերթ յեղափոխական, մերթ բարոյական
ու մերթ սիրահարական, կը զարմացնեն եւ կը գայ-
թակղեցնեն ընթերցողներս։

Բարեբաստութիւն կամ չարաբաստութիւն, այս
է ստեղծումս։ Փոփք Ստեղծողին յաւիտեան. Ա-
մէն։

ԵՐԵՍՓՈԽԱՆԱԿԱՆ ԸՆՏՐՈՒԹԻՒՆՔ

Քրիստոս յարեաւ ի մեռելոց. — Գիտէք, ընթեր-
ցողք իմ, թէ մեղաւորս ալ ընտրուեցայ... Եր-
կու տարուան մէջ երկու անգամ երեսփոխան
ընտրուեցայ. Անցեալ տարի Եէնի գիւղի եւ Սդէն-
եաի միացեալ թաղերէն, եւ այս տարի միակ
Հասգիւղ թաղէն։ Բայց դուք ամենքդ չը գիտէք
թէ առաջին ընտրութիւնս ինչպէս կատարուե-

ցաւ . Պատմեմ ձեզ , Տփղիսի Մեղր Նայասա-
նիէն քաղելով այս պատմութիւնն , որ ըզ ձեզ կըր-
նայ զուարճացնել բաւական , կամ տրամեցնել յոյժ ,
— ըստ ձեր տրամադրութեան :

Եէնի գիւղի եւ Սդէնիեաի Միացեալ թաղերն ,
ուր մանկութեանս քանի մը գեղեցիկ տարիներն
անցուցած եմ Չալըխեանի Քերականութիւնն ափիս
մէջ , անցեալ ամ հետ ըզ հետէ երկու երեսփոխա-
նական ընտրութիւններ կատարած են , — որպէս
մանկութեանս ժամանակ ժամերգութիւն կը կատա-
րէի ես անմեղս խորանի մ'առջեւ՝ ուր ժամերգու-
թենէն յետոյ ջուրի գաւաթներ ու խոզանակներ կը
տեսնուէին : Տարաբախտաբար ընտրեալք երկու ան-
գամ ալ հրաժարած են , ո՞վ գիտէ ինչ պատճա-
ռաւ . գուցէ այսպիսի մանրադիտական թաղից հա-
մեմատելով կարի մեծ գտնելով զինքեանս . գուցէ՝
Հայոց նման մանրադիտական ու նորնծայ (Ռուսա-
հայոց բառով երախայ) ժողովրդեան մը համար՝ Ե-
րեսփոխանական ժողով մը կարի մեծ ու վաղահաս
հաստատութիւն մը նկատելով . գուցէ զիւրախօ-
սութեամբ ու թիւրախոհութեամբ . . . օժտուած չըլ-
լալով . գուցէ բազմութեան մէջ՝ ի հեճուկս արե-
գական՝ մրափելու բնական տրամադրութիւն մ'ու-
նենալով . գուցէ բացարձակ անարժանութեան
պատճառաւ . գուցէ բացարձակ արժանաւորու-
թեան պատճառաւ . ո՞վ գիտէ . Մեր գերազանցո-
րէն հակասական ժամանակին մէջ , երբ մէկ կողմէն
դրապէս կը հաստատուի թէ չիք արդիւնք առանց
պատճառի , միւս կողմէն մարդոց վրայ միտում
մը կը տեսնուի ծածկելու դարձօղութեան մը բուն
չարժաւիթն , հրաժարականի մը բուն պատճառն :

ինչ եւ իցէ, Վոսփորական միացեալ թաղից
կրկին ընտրութիւնք այսպէս ապարդիւն ըլլալէ յե-
տոյ, միացեալ թաղեցիք՝ միացնելով անդամ մ'ալ
իրենց համբերութիւնն եւ ազգասիրութիւնն՝ եր-
րորդ ընտրութեան մը կը ձեռնարկեն: Ըստ սովո-
րութեան, ամեն տուն քուէթուղթեր կը ցրուին
սկահարանի մէջ դրուած ու սլարապներն ալ լեց-
ուած. թաղեցւոց ուրիշ բան չէր մնար ուրեմն ը-
նել, բայց եթէ փակել սկահարաններն եւ տանիւ
զայնս ձգել եկեղեցին, — ազատ ըլլալով չը խաչա-
կնքել այդ սահմանադրական գործողութեան ժա-
մանակ. Այդպիսի թղթոց կարեւորութիւնն Եէնի-
գիւղ-Սդէնիա Միացեալ թաղերուն ազգայնոց
կողմէն մեծապէս զգացուած ըլլալով, քուէթուղ-
թերն անյապաղ տղայոց կը տրուին՝ զայնս իրենց
թռուցիկին կցելու համար, եւ կամ իրեւ պիտանի
թուղթ խղճամտօրէն կը գործածուին քուէթուղ-
թերն... Այսպէս, ըստ Սահմանադրութեան կը
կատարուի քուէարկութիւնն, ազգասէր եւ օրինա-
սէր զոյգ մը սովորական անձերէ զատ ոչ ոք քուէն
ձեռքն ներկայանալով նուիրական տուփին առջեւ:
Ընտրողական ժողովոյ նախադաճն, ազգասիրական
եւ սահմանադրատիրական այլքան ջերմագին ցոյ-
ցերէ քաջալերուելով, իր սաշտօնակցաց հետ —
թռուով մէկ — Միացեալ թաղից եկեղեցիներուն
Սրբոց ու Սրբուհեաց պատկերներուն երեսն նա-
յելով՝ անձնիւր Սուրբի — Հրէայ թէ Հայազգի —
կողմէն քուէթուղթ մը կը գրէ եւ զայն քուէտուփին
մէջ կը ձգէ: Բայց դեռ չը լրանար թիւն: Եկեղեց-
եաց լուսարարներուն թուլթակներն ազգային օրագ-
րաց մէջ ստէպ յեղյեղուած քանի մ'անուններ

գիտեն, ոյց մին մասնաւորապէս ծանօթ է թաղին,
— եւ մանաւանդ ընտրողական ժողովին. թուեալ-
ներն ալ կը մասնակցին միացեալ քուէարկութեան.
Եւ սահմանադրապէս եէնի գիւղի եւ Սգէնիաի
միացեալ թաղերէն ազգային երեսփոխան կ'ընտ-
րուի... Եղիա Տէմիրճիպաշեան ⁽¹⁾:

Ահա այս է առաջին ընտրութեանս պատմու-
թիւնն, ըստ Մեղրու Հայաստանի Պօլսոյ թղթակցու-
թեան, զոր անցեալ տարի կարդացուց ինձ Մշակի
Պօլսոյ թղթակից հանրածանօթն Հայկակ՝ իր եւ
Մեղրուջան Սօսիւնին ստորագրութեամբ մեղաւո-
րիս նկատմամբ Ռուսահայոց թերթերուն մէջ տըպ-
ուած գգուալից (կարդան թթուալից) բանից հետ:
Գուցէ ժամանակ անցած ըլլալով — երեւակայու-
թիւնս ալ օգնելով — կարի հաւատարմաբար ի մէջ
չը բերի Մեղրու նկարագրութիւնն. այլ իրօղութիւնն
այս է, յաւէտ կամ նուազ զարգարեալ: Իրօղու-
թիւնն այս է, եթէ Պարոն Սօսիւն չը ստեր կամ
չը սխալիր: Սակայն ինչպէ՞ս թերեհաւատինք, երբ
տեսանք ուրիշ թաղեր ալ, ուր ընտրող թաղեցւոյ
մէկ տասներորդին միայն մասնակցութեամբ երես-
փոխանական ընտրութիւնք կատարուեցան ու վա-
ւերացան:

Հաւաքածոյիս սահմանն անճուկ ըլլալով, երես-
փոխանական այս հեգնական ընտրութեանց նկատ-

(1) Եէնիգիւղ-Սղէնիա միացեալ թաղերուն պատուական ազգա-
յինք փափար կը յայտենն որ մնամ իրենց երեսփոխանն: Յօժա-
րակամ. բայց պայմանաւ մը. Պէտք է հաւաստի ըլլամ թէ Եէնի-
գիւղի Ս. Աստուածածնայ գեղաշէն եկեղեցւոյն պարտիզին մէջ
պիտի թաղուիմ այն արտասուածոր ուռիին ներքեւ, ում սիրա-
հարած եմ...:

մամբ ալ խորհրդածութեանց մէջ չը պիտի մոռնեմ.
մանաւանդ որ կարի տխուր պիտ'ըլլային խորհրդ-
ածութիւնքս, եւ նոր ընտրութեանց վրայ մեծ
ազդեցութիւն չը պիտ'ունենային: Այս խօսքով ըսել
չեմ ուզեր անտարակոյս թէ գրուածք ազդեցու-
թիւն չունին բնաւ. ընդհակառակն, կը հաւատամ
մանաւանդ որ, երբ ազգային օրագիրք միաբանին
ճշմարտութիւն մը ժողովրդեան ընդունել (կամ
կլկել) տալու համար, յարատեւութեամբ կը հաս-
նին անվրէպ իրենց նպատակին: Յոռետեսութիւնն
յանցանքն է. Լատին առածն ըլլալ պարտի նշանա-
բանն ամեն Հայ անհատի. Յարսեւ աշխատութեամբ
ամենայնի կը յաղթէ մարդ. Labor improbus omnia
vincit.

ԾԻԾԱՂ

(Շար եւ վերջ)

Նոքա որք կարգացած են ինչ որ ելած է գրիչէն
Յակոբ Պարոնեանին, տեսած են թէ հազուադիւտ
երգիծարանական տաղանդի մը հետ՝ հազուադիւտ
ուղղախոհութեամբ մ'օժտեալ է Ծիծաղի խմբա-
գիրն. եւ արդէն անբաժան են ընդհանրապէս այդ
երկու ձիրքերն: Այլ ո՞վ անսխալութեան յաւակ-
նութիւն կրնայ ունենալ աշխարհիս վրայ. Պարոնե-
ան ամենէն յառաջ պիտի ծիծաղէր այդպիսի մահ-
կանացուի մը վրայ. Կերբերոս իմաստասիրաբար
կ'ըսէ Ծիծաղին. « Չեմ կրնար ըմբռնել, Ծիծաղ,
թէ ինչպէս անմահութեան գաղափարն կրնայ մուտ
գտնել մահկանացուի մը մտքին մէջ. » Որքան ա-
ռաւել Կերբերոս պիտի զարմանար մեր անսխալու-

թեան յաւակնութեան վրայ, — մարդոյն ստեղծումն իսկ արդէն սխալ մ'ըլլալով ըստ Յուստինի մաստաւիրաց . . . : Ուրեմն չը պիտի դառնանայ Պարոնեան, եթէ խոնարհաբար դիտողութիւն ընեմ թէ մերթ ուղղախոհութեան դէմ կը մեղանչէ յանգագայ, որպէս առասնք (նախորդ Պրակին մէջ) : Մրջիւններուն քողոքագիրն անուամբ հատուածին կամ առակին մէջ Ծիծաղի մեծանուն հեղինակն յայտնապէս, մեծապէս ուղղախոհութեան դէմ կը հայհոյէ : Երգիծարան-Առակասուն՝ իր այդ բազմաբեղուն առակէն ձեռաց մատերուն չափ քաւոյակն կը հանէ, գրականութեան մէջ անօրինակ բան : Ես բարոյական մը միայն կրցայ հանել Պարոնեանի Մրջիւններուն առակէն . եւ այդ բարոյականն, աւաղ, յոյժ անբարոյական է . կեղեքելոյն դատապարտութիւնն է այն . Væ victis! Բարեբախտաբար Պարոնեան, — այր հակասութիւններն հատատելէ հաճոյք կը սկսիմ զգալ՝ գուցէ այն պատճառաւ որ ամենէն նուաղ հակասութեանց մէջ յոյժ հզօրամիտ Հայ հեղինակաց մին է նա, — բարեբախտաբար Պարոնեան իր Առակին հնգեակ բարոյականաց երկարագունին վերջն հանճարեղ խօսք մը կը նետէ, զոր քաղցր էր մեզ գեղեցիկ յետս կոչում մը նկատել Առակասուն կողմէն . « Բազաքակրթութեան պատմութիւնն բնական պատմութիւն չէ . » կ'ըսէ Պարոնեան : Հետեւաբար՝ կ'ընենք՝ մարդերն ալ մրջիւններ չեն . հետեւաբար, կը յաւելունք, ոչ ոք՝ առանց ծիծաղելի ըլլալու՝ կրնայ ծիծաղիլ մարդկան վրայ, երբ իրաւամբ բողբեն նոքա ⁽¹⁾ :

(1) Աւելորդ է ըսել թէ խօսքս մասնաւոր մարդու մը կամ հասարակութեան մը վրայ չէ : Սկզբունքի վրայ կը խօսիմ հոս :

Սակայն կրնայ մեզ առարկուիլ թէ վիպասանք, երգիծաբանք, ի մի բառ՝ գրագէտք, մերթ կամաւ կը չարխագանցեն կամ կ'այլափոխեն, որպէս զի մոլութեանց ու մոլորութեանց վրայ լաւ եւս ազդեցութիւն ընեն իրենց գրուածք: Եւ ո՞վ կրնայ պնդել թէ Պարոնեան այդ նպատակէ ունեցած չըլլայ, գրելով Մրջիւններուն առակն: Ո՞չ ապաքէն երբեմն ես ալ չարխագանց լեզու մը գործածեցի « մրջնոց ազգին » դէմ ուղղուած « հրաշունչ եւ կայծակնացայտ » (1) տետրակի մը մէջ:

Կրնայի դեռ շատ բան գրել Ծիծաղի թերութեանց եւ մանաւանդ յատկութեանց վրայ, եթէ տեղ ունենայի: Կը վերջացնեմ ուրեմն յօդուածս, ջերմապէս ուրախակցելով Հայ Երգիծաբանին՝ իր նոր եւ կարեւոր հրատարակութեան համար, ուր անխորի կը նշուակէ բանականութեան ու բարոյականութեան դէմ գործուած սխալներն ու յանցանքներն: Իր դասերէն փութանք օգտիլ, եթէ կ'ուզենք այլ եւս չըլլալ — ծիծաղելի:

ՀԱՅ ԻՊԱԿԱՆ ՍԵՌՆ

(Պարոն Մրապեանի մէկ նկարին առթիւ մտածութիւնք)

Քանի մը պարտաւորութիւններ ունէի կատարելու Բերալի մէջ. յայց ելնել ողբացեալ Քեաթիպեանի շիրմին. հիւանդտեո երթալ Իփէկճեանին. գնալ անձամբ շնորհակալիք յայտնել Պարոն Մկրտիչ Էսսեանին. տեսնել Բէրշըռօնի թղթատան մէջ Պարոն Պետրոս Սրապեանի մէկ նոր նկարն՝ որ Հա-

(1) Ըստ գնահատութեան Մասիսի:

յուհի մը կը ներկայացնէ ⁽¹⁾։ Սոյն քաղցր կամ դառն, այլ հաւառարապէս նուիրական, պարտերէս վերջինն անցեալ օր կատարեցի. գացի տեսայ Հայուհին։

Մայրաքաղաքացի Հայուհւոյն չը նոնանիր Պարոն Սրապեանի Հայուհին։ Տխարն Հայկական է բուն. հագուստն Հայկական համբուն. ի ձեռին ո՛չ գիրք ո՛չ գրիչ ունի, եւ ո՛չ նուրբ ու փափուկ ասեղ ճանդեղի։ Կ'արհեստագործ է նա մեղուաջան. սեւեռած աչքերն անտարակոյս իւրայնոց վրայ՝ գործընտել մատամբ նա կը հիւսէ գուլպայ. եւ չը զգար բնաւ գոռոզութիւն թէ՛ տակաւին մատաղատի կուռան՝ ընտանեաց պիտոյքն յանձանձելու կամ օրապահիկն հայթաթելու համար արդէն կ'օգնէ ծնողացն։

Ի՛նչ տարբերութիւն գաւառացի Հայուհւոյն ու մայրաքաղաքացի Հայուհւոյն ընդմէջ. եւ որքան օր ըստ օրէ կ'աւելնայ տարբերութիւնն անուս գաւառացի Հայուհւոյն եւ ուսումնասլերձ մայրաքաղաքացի Հայուհւոյն ընդմէջ։ Առաջինն՝ առաջին մանկութենէն սկսելով գրէթէ՛ կը վաստակի ժրջան, եւ — ըստ Սուրբ Գրոց բացատրութեան — քրտամբքն երեսաց կ'ուտէ իր հացն. իսկ երկրորդն, նախ իր հօր, իր ամուսնոյն ապա, հուսկ ուրեմն իր որդւոց ու թոռանց երեսաց քրտամբք գոյա-

։ (1) Պարտ մ'ալ էր երթալ Բիւզանդեան օթեանն ու բարի գալուստ մաղմել մեծանուն գրագէտ Պարոն Գրիգոր Զիլինկիրիանին. Սակայն անձանօծ անձի մը ներկայանալու համար բաւական... վայրենի եմ տարաբախտարար — Անցեալ օր Դերմանական Քի-Դըմիթի ծաղրամերթին մէկ պատկերին մէջ օթեման մը տեսայ՝ վրան գրուած Օթէլ Զիլինկէր, և մտածեցի «Զիլինկիրեան օթեման» անուանել Բիւզանդեան օթեմանն, ուր կ'օթեմանի և կը գրէ Զիլինկիրեան իր Ուղեւորութիւններն։

բերուած հացն իր բոլոր կենաց մէջ կը ճաշակէ , տրտնջնելով ստէպ եւ ընտանեկան կենաց անդորրն անխղճօրէն վրդովելով : Ըսի թէ հանապազ կ'աւելնայ տարբերութիւնն ընդմէջ տգէտ գաւառացի Հայուհւոյն եւ յաւէտ կամ նուազ գիտուն մայրաքաղաքացի Հայուհւոյն . Սրդարեւ քանի լուսաւորուի — վիպասանութեանց լուսով — մայրաքաղաքաց Հայուհին , այնքան , աւաղ , տնական ընտանեկան հոգերէ ձեռնթափ կ'ըլլայ , եւ այնքան իր սահանջմունք կը բազմապատկին : Ծնողք նախ կրթութիւնն եւ օժիտ ապա կուտան իրենց աղջկանց , ոյց ամուսինք նախ մեղր եւ ապա թոյն պիտի քաղեն իրենց կնոջ շրթանց վրայէն , — հանապազ վճարելով , վճարելով ստնտուին , վճարելով դաշնակի կամ նուագի վարպետին , վճարելով խոյրարարին ու կօշկակարին , վճարելով ամեն եղանակի շրջազգեստին ու վերարկուին համար , վճարելով սեղմիրանին (corset) եւ շարին համար՝ որք կ'արգիլուին բժիշկէն ու բնութենէն , վճարելով՝ յանգէտս կամ ի գէտս՝ անծանօթ հոմանուոյն կամ հոմանեաց հաճոյիցն համար . . . : Լաւագոյն չէ՞ր որ մայրաքաղաքաց Հայուհիք ալ անուս մնային , եւ՝ հանգոյն գաւառացի Հայուհւոյն՝ արհեստագործէին ու տան հոգերն հոգային , քան թերի եւ յուր դաստիարակութիւն մ'ընդունելով բարուց ապականութեան նպաստէին :

Այսպիսի ախուր մտածումներ ինձ ներշնչեց իմ նախկին նկարչութեան ուսուցիչ եւ այժմ իմ բարեկամ սրտակից՝ Պարոն Պետրոս Սրապեանի գեղեցիկ ու գրաւիչ նկարն , ոյր վրայ գեղարուեստական գնահատութիւն մ'ընելու չափ ուսած չեմ տարաբախտաբար պատկերհանութիւն :

ԵՐԵՔ ՊԱՐՏԱՌՈՐԻՉ ԼԵՁՈՒՔ

Ե Ի

ԲԱՌԱԳԻՐՔ ԾՈՒՆԾԱԹՈՒՐՔ

Հոգեբանք երեք տեսակ հոգեկան երեւոյթներ ու կարողութիւններ կ'որոշեն. զգացմունք, մտածմունք, գործողութիւնք: Միթէ չը՞ կրնար ըսուիլ, թրքահայոց համար մասնաւորապէս, թէ հոգւոյն երրեակ կարողութեանց համապատասխան երեք լեզուներ կան, որք արդարեւ ազգային վարժարանաց միջ կ'ուսուցուին, այլ ոչ յաւէտ արդիւնաւոր եղանակաւ:

Այդ երեք լեզուաց անտարակոյտ առաջինն է Հայ լեզուն, զոր քաղցր ու նշանակալի բառով մը կ'անուանենք մայրենի լեզու. Սոյն լեզուն է զգացման լեզուն. զի սովաւ մեր սրտին կը խօսի մեր մայրն, ուսուցանելով մեզ մեր սրտին տռաջին զգացմանց համասլատասխան բառերն ու բացատրութիւններն. եւ զի սովաւ է որ մեր մատենագիրք մեզ կը խօսին տոհմային աւանդութեանց ու յիշատակարանաց վրայ, մեր սրբոց ու սրբուհեաց ու մեր ազգային բարերարաց վրայ. եւ զի սովաւ, սոյն « մեծաքանչ լեզուաւ » է որ կ'ուղղենք մեր աղօթքներն առ Աստուած ու մեր սուրբ սիրոյ սրտագին արտայայտութիւններն առ կոյսն . . . :

Երկրորդ լեզուն է Ֆրանսերէնն, սչխարհի բոլոր լեզուաց պայծառագոյնն եւ նոր ժամանակաց տիեզերական լեզուն, զոր սլիտի կոչենք մտածման կամ գաղափարի լեզուն. որովհետեւ այդ լեզուաւ է որ կը ստանանք ընդհանրապէս այն լուսաւոր գաղափարներն եւ այն գիտական ծանօթութիւն-

ներն, որք ցանցառակի կը գտնուին Հայոց աղքատիկ գրականութեան մէջ. այդ լեզուաւ է՝ կրնանք ըսել՝ որ կ'ուսանինք ուղիղ խորհիւ եւ ուղիղ խօսիլ կամ գրել. այդ լեզուաւ որ՝ իբր փորձաքար մը՝ ճշգիւ կը ցուցնէ թէ գրուած մ'ի՞նչ կ'արժէ իմաստի թէ՛ բացատրութեան կողմէն:

Երրորդ լեզուն է թուրքերէնն, որ իր մէջ կը բովանդակէ երեք արեւելեան լեզուաց յատկութիւններն ու հարստութիւններն: Այդ լեզուն, — որ Հայոցս սլաւոսի մասնաւորապէս սիրելի ըլլալ՝ Հայութիւնն այդ լեզուն խօսող ազգին վեհանձնութեան պարտական ըլլալով այսօր իբրեւ ազգ իր գոյութիւնն, — այդ Օսմանեան լեզուն թրքահայոցս համար գործի լեզուն, գործածական լեզուն է. բնապէս այդ լեզուաւ կը կատարուին տիրող ազգին ու տիրող պետութեան հետ մեր աւանդին, աւետարական, դատական ու վարչական յարաբերութիւնք:

Արդարեւ զժուարին է թուրք լեզուին ուսումն: Այլ ամեն թրքահայ արդէն իր մայրենի լեզուին չափ եւ մերթ աւելի ⁽¹⁾ վարժ ըլլալով թուրքերէն խօսակցութեան, կը մնայ մեզ ընթերցանութեան

(1) Արեւելեան Մանկոյ վերջին ամսածուոյն մէջ Պրուսիական Հայոց մէջ ազգային լեզուի մշակման նկատմամբ տարուած փոյժն հետագայ կերպիւ կը նկարագրուի Իսահակ Պարթեւ անուն ուղեւորի մը կողմէն. «Հայ ժողովուրդը յառաջդիմասէր չէ: Պրուսայի մէջ հազիւ 50—60 մարդ կայ որ հայերն կը խօսին, և շատեր գրել չգիտեն: Մեծ մասը թուրքերէն կ'խօսակցի. իսկ հայ կանանց մէջ 5—6 հոգի միայն կան որ հայերէն խօսիլ գիտեն: Քսան տարիէ ի վեր՝ Պրուսայի մէջ հաստատուած կայ Ընթերցասիրաց ընկերութիւն մը, որու անդամներն թրքախօս են:»

ու քերականութեան ուսումնն: Եւ այդ ուսումնն այսօր այնքան դիւրացած է, շնորհիւ այն նորաշաւիղ քերականութեանց՝ որք ողբացեալ Ֆուատ Փաշաի Գալաթիք Օսմանիէին հետեւողութեամբ՝ իրարմէ դիւրուոյց՝ հետըզհետէ հրատարակուեցան Հայ ուսուցչաց խի կողմէն: Նաեւ, Թուրքերէնն՝ համեմատաբար՝ որքան ներգաշնակ նոյնքան տրամաբանական լեզու մ'եղած է շնորհիւ այն Ֆռանսագէտ հեղինակաց, որք կը միանային Մ'հմնուաի Ֆիւնուհ գրական ու գիտական Հաւաքածոյին մէջ:

Աւելորդ է ըսել թէ լեզուի մ'ուսման համար քերականութեան չափ անհրաժեշտ է Բառարանն: Այլ եթէ Թուրքերէնի նոր քերականութիւնը այլ եւ այլ լեզուօք իրարու յաջորդեցին, յոյժ զգալի էր ցարդ պակասութիւնն առձեռն ընտիր բառագրքի մը՝ որ փոքր ծաւալի մը մէջ բովանդակէր Թուրք լեզուին բոլոր բառերն եւ սճերն: Այդ թերին է զոր կը լեցնեն Հանրային կրթութեան երկու պաշտօնատարք, աշխատասիրելով Կունեք-Խոյ-Լուղար Ֆռանտաթուրք բառագիրքն, զոր կը հրատարակէ Արամեան տպարանի Տնօրէն Պարոն Գարեգին Պաղտատէան: Կրկնակի բերկրութեամբ կը ծանուցանենք այսպիսի հրատարակութիւն մը, նախ գործին պիտանութեան պատճառաւ. եւ ապա զի ազգակից մ'է հեղինակաց մին՝ Օսմանեան Տպարանաց Տեսուչ Միքայէլ Աշճեան էֆէնտին, եւ զի ազգակից մ'է Հրատարակիչն ու Տպագրիչն: Երբէք պիտանի գործ մը հասարակութեան համար այսքան շահաւոր պայմաններով չէր կատարուած. երբէք ամենօգտակար գիրք մ'այսքան աժան չէր վաճառուած, ամենալու եւ ամենահամբաւ Տպարանին

մէջ փայլուն թուղթի վրայ տպուելով հանդերձ : Անձնիւր տետր որ՝ ի գին երկու դահեկանի կը վաճառուի՝ կը պարունակէ 52 երես եւ միջին հաշուով 500 բառ, եւ տպահով է մարդ տմենամեծ բառագրոց մէջ իրենց բացակայութեամբ փայլօղ բառեր գտնել կուենեք—իւշ-լուդարի մէջ, ոյր բաժանորդագրինն է 54 (գաւառաց համար 74) դահեկան միայն : Նոքա որք բաժանորդ գրուած են արդէն, ստացած են 50 տետր, եւ կրնայ ըսուիլ թէ ձրի պիտ' ընդունին մնացեալ տետրներն որք յիսունէն աւելի պիտ'ըլլան : Փափաքելի էր որ ունենայինք նոյն գնով ու նոյն պարունակով Ֆռանսահայ բառագիրք մ'ալ :

ԱՌ ՄԻՍԱՔ ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

Գրական ու կրթական երկասիրութեանց վրայ մատենախօսական հատուածոց մեջոնց՝ արտասուօք յիշատակենք գրասեր ու կրթասեր այն երիտասարդն, ում հետ այնքան գեղեցիկ յոյսեր բաղունցան սեւ հողին ներքեւ . . . :

Ի Գատրգիւղ ծանօթացայ հեգ Միսաքին հետ, ոյր ազգասիրական եւ ուսումնասիրական վեհ գգացմանց արդէն ծանօթացած էի լրագրաց ու բարեկամաց միջոցաւ : Ուշիմ, զգայուն ու մանաւանդ գործօն գտայ Միսաք Մանուկեանն . Ոչ ինչ՝ աւելի կ'ատեր նա քան չափազանցութիւնն . այլ չափածանցութեամբ կը սիրէր բան մը — ճշմարտութիւնն : Ոմանց կողմէն իբր քերութիւն մը կը նկատուէր այն հագուագիտանկէղծութիւնն՝ որով կը փայլէր Մանուկեանն առհասարակ մարդկան եւ մանաւանդ ազգային գործջաց հետ իր յարաբերութեանց մէջ :

Անքիւ են Միսաքին ազգասիրական գործերն. այդ գործոց ամենադոյզնն այլ գուցէ գեղեցկագոյնն աստ պիտի յիշեմ . Նա ինքն էր որ յառաջ անցաւ Գատրգիւղի Հայ երիտասար-

դուքեան կողմէն ծաղկեալսակ մը գետեղէյ երկիւղածօրէն
Հայոց բարերար բժշկապետին դագաղին վրայ :

Ո՞ւր գացիր, Միսաք... : Երբ ականջ կը բողոյի Գառը-
գիւղն, ո՞ր քաղցր բարեկամ, բախանձեցիր ինձ որպէս զի
մնամ այդ բարեյո՞յս բաղին մէջ, ուր «միասին կատարելու
գործեր ունինք » կ'ըսէիր : Եւ անա երբ ես կը յուսայի կա-
րենալ ի մօտոյ մերադառնալ ի Գառըգիւղ, անվերադարձ
անտի հեռացար դու, անվերադարձ աշխարհէս հեռացար դու
տարածամ... : Ո՞ւր, ո՞ր Միսաք, այդքան կանուխ ո՞ւր գը-
նացիր դու...⁽¹⁾ :

ՆՈՐ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՔ ԵՒ ՁԵՌՆԱՐԿՈՒԹԻՒՆՔ

— Շնորհակալութեամբ ստացանք Երկրագունձ Հանդէսն. այլ ա-
նագան : Ուստի մեր յաջորդ տետրին մէջ պիտի կրնանք խօսիլ միայն
Արիական ընկերութեան տոյն կարեւոր հրատարակութեան վրայ :

— Նոյնպէս ստացանք Հայ դերասանութեան Երիցուհւոյն՝ Տիկին
Արուսեակի մէկ ոտանաւոր հրատարակութեան նախերգանն :

— Կ'ուրախակցինք ազգային անուանի փաստաբաններէն Պարոն
Գրիգոր Դազարոսեանին, որ պաշտօնական վկայագրով մը ներկա-
յացող բոլոր ազքատաց դատերն անձնուիրաբար պիտի վարէ՝ գոր-
ծակցութեամբ վկայեալ փաստաբաններէ կազմուած ձեռնհաս
մարմնոյ մը, զոր հաւաքած է նորահաստատ Փաստաբանական
գրասենեակի մը մէջ ի ճէլալ Պէյ խան :

— Շնորհակալութիւն այն զաւառացի զրաւէր ազգայնոց,
որք կը հաճին համակրալից նամակներ ուղղել մեզ ու քաջալե-
րել մեր նոր ձեռնարկն :

(1) Կը ցուինք Թէ Հաւաքածոյիս անձկութեան պատճառաւ չը
պիտի կրնանք Մաախէն արտատպել այն սրտայոյզ ու զեղեցիկ
խօսքերն, զորս Պարոն Ռեթէոս Պէրպէրեան յանուն Հայ Երիտա-
սարդութեան արտասանեց վաղամեռ Մանուկեանի տաղալիքն վրայ :